

STELLA

NEGYEDÉVENKÉNT MEGJELENŐ FOLYÓIRAT
CSILLAGÁSZATI ISMERETEK TERJESZTÉSÉRE

KIADJA A STELLA CSILLAGÁSZATI EGYESÜLET MINT A
SVÁBHEGYI CSILLAGVIZSGÁLÓINTÉZET BARÁTAINAK TÁRSULATA

V. évfolyam.

1930.

I—2. szám.

ESZTERHÁZY KÁROLY GRÓF EGRI PÜSPÖK CSILLAGVIZSGÁLÓJÁNAK KÖNYVTÁRA ÉS AZ EGRI ASZTRONÓMUSOK MŰKÖDÉSE.

A XVIII. századi tudományos élet universalitásában a csillagászat jelentős helyet foglal el. Hazánkban a nagyszombati jezsuiták 1753-ban kezdték meg a gyakorlati csillagászat tudományos művelését, amelyet külföldi rendtársaik már a XVII. században alapoztak meg a leydeni (1632), a kopenhágai (1637) és a párisi (1667) obszervatóriumok létesítésével. Amikor *Eszterházy* Károly gróf egri püspök nagyszerű liceumában a tudományok egyetemének kívánt helyet adni, a gyakorlati csillagászat jelentőségének tudatában nagy szerepet szánt a nálunk is *Hell* Miksa és *Weiss* Ferenc jézustársasági atyák hatása alatt fejlődésnek indult asztronómiának. Az arányainál fogva is hatalmas és a barokk monumentális építőművészet terén egyik legkiválóbb hazai alkotás: az egri liceum és benne a kiemelkedő csillagvizsgáló torony építése 1765-ben vette kezdetét. Az építkezés 1785-ig tartott, de a csillagvizsgáló már 1776-ban működésre teljesen készen állott. Ismeretes *Eszterházy* különös gondossága, amellyel az új obszervatórium felépítésén és berendezésén költséget, állandó érdeklődést, a legapróbb részletekig menő törődést nem kímélve fáradozott.¹ Még mielőtt az építkezést megkezdte volna, gondolt a csillagvizsgáló eredményes működésének biztosítására is. 1762 augusztusában a csillagásztudomány elméleti és gyakorlati elsajátítására Bécsbe küldte *Balajthy* Máté egyházmegyei papot, majd 1774-től ugyancsak egyházmegyéje papját, *Madarassy* Jánost, akik a bécsi egyetemen főként matematikát tanultak, *Hell* mellett a gyakorlati asztronómiával ismerkedtek meg és az önképzésre, nyelvtanulásra is gondot fordíthattak. Míg *Hell* a csillagvizsgáló építésében *Eszterházy*nak tanácsokkal szolgált és teljesen az ő tervei szerint épült fel a hatalmas torony, a forgatható kupola és az egész csillagvizsgáló műszaki berendezése, *Balajthy*, majd *Madarassy* tanulmányaik

¹ V. ö. Bevilaqua Borsody Béla: A Galánthai gr. Eszterházy Károly egri püspök által alapított egri egyetem csillagvizsgálójának története. *Stella*. IV. évf. 1929. 101—143. l. Tanulmányunk főforrása az egri érseki levéltárnak a csillagvizsgálóra vonatkozó két fasciculusa volt. 1. *Speculam astronomicam Agriensem item instrumenta Lycei astronomica . . . concernentia acta St. et Sch.* 589. 2. *Astronomica specula Lycei.*

mellett lebonyolították az Egerbe irányuló szállításokat és tájékoztatták a püspököt az egyházpolitikai viszonyokról is. Az a nagy körültekintés, amely *Hell*t az egri csillagvizsgáló berendezésére vezette, kiterjedt az új obszervatóriumnak szánt könyvtárra is, amely nélkül a XVIII. század nagy csillagászati eredményeit megismerni, azokat elsajátítani és a hazai földön e tudománynak működési teret biztosítani nem volt lehetséges.

De *Eszterházy* előtt a könyvek jelentőségét nem kellett külön hangsúlyozni. *Eszterházy*ban, akit a magyar tudományos élet mint nagy könyvtáralapítót is tisztel, a könyvtár jelentőségének korai fölismerése abból a nagy tanulságból fakadt, amelyet a XVIII. századi fölvilágosodás a nyugateurópai fejlődéssel egyidejűen hazánkban is felébresztett. A műveltség terjesztésének gondolatát nálunk különösen a katolikus főpapság és főnemesség karolta föl azáltal, hogy a művelődés más irányú kiterjesztése mellett a könyvtáralapításra is nagy súlyt helyezett. A könyvtárak művelődési hatásának felismerése vezette *Batthyány* József gr. hercegprímást az esztergomi főegyházmegyei, *Klimó* György püspököt 1774-ben a pécsi püspöki, *Patachich* Ádámot 1784-ben a kalocsai székesegyházi, gróf *Batthyány* Ignácot 1798-ban a gyulafehérvári Batthyaneum megalapítására. A nagy könyvtáralapítók között foglal helyet az elsők sorában *Eszterházy* Károly gróf egri püspök, aki egyedül könyvtáralapítói tevékenysége miatt is, mind a hatalmas gyűjtési program kifizetése, mind pedig ennek megvalósítására fordított szellemi és anyagi energiák feláldozása által méltó arra, hogy a magyar művelődéstörténet külön fejezetben foglalkozzék vele. *Eszterházy*nak mind a csillagvizsgáló építésében, mind pedig könyvtáralapítói tevékenységében méltó követője volt *Batthyány* Ignác gróf, aki 1767-től 1780-ig mint egri kanonok és nagyprépost ismerte meg *Eszterházy* programját, amelyet 1780-tól mint erdélyi püspök magáévá tett. E kor nagy egyházi könyvtáralapítóihoz csatlakozik világi főuraink hosszú sora is.¹ Az 1777-ben kiadott első «Ratio educationis» pedig, amely a kir. akadémiák mellé könyvtárak felállítását rendelte el, a könyvtárak szakcsoportjainak megjelölésére és felhasználására is irányt szabott.

Noha *Eszterházy*nak hatalmas könyvtári programja csak 1781-től bontakozik ki, a csillagvizsgáló könyvtárának berendezésére irányuló tervszerű gyűjtési folyamatot már jóval előbből keltezhettük. A készülő új obszervatórium számára az első csillagászati, geometriai, matematikai és fizikai műveket *Hell* és az ő tanácsain induló *Madarassy* vásárolták a püspök jóváhagyása mellett elsősorban tanulmányi célzattal. *Hell* már 1762 szeptember 21-iki *Eszterházy*hoz intézett levelében megemlíti, hogy a műszerek után matematikai, fizikai és csillagászati könyvek megszerzésére van szükség, amelyeknek árát körülbelül 100 aranyra

¹ Hóman Bálint: Múzeumok, könyvtárak, levéltárak. A Magyar Z. által szerkesztett: A magyar tudománypolitika alapvetése Bp. 1927. c. műben 304. l.

becsüli. 1777 április 8-án írt levelében megjegyzi, hogy *Madarassy*-nak *Eszterházy* számára az «Ephemerides Astronomicae» című, *Hell* szerkesztésében megjelent bécsi csillagászati évkönyv példányán kívül könyveket adott át. *Madarassy* is tanulmányairól püspökének beszámolva, több ízben tesz említést könyvekről, amelyekre tanulmányai folytatása érdekében *Eszterházy*tól engedélyt kér. Így 1775 június 16-iki levelében arról ír, hogy könyveket vásárolt, amelyeket sem ő, sem az új csillagvizsgáló nem nélkülözhet. Azokat a könyveket, amelyek a bécsi könyvkereskedelemben is kaphatók, közvetlenül szerzi meg s a többi munkát is Bécsben fogja megrendelni.

Jelzi egyszersmind, hogy a könyvek áráról kimutatással fog szolgálni. A következő évben arról ír, hogy *Hell* Párisban egy könyvkereskedőnél nagy árengedményre tett szert és ott sok könyvet vásárolt. E könyvek között van a párisi akadémia kiadványsorozatának egy teljes példánya (*Histoire de l'Académie Royal des Sciences*). Kéri *Eszterházy*t, ragadja meg az alkalmat és vegye át *Helltől* a körülbelül 170 kötetből álló könyvsorozatot, amelynek ára kötve nem haladja meg a 300 forintot, noha a könyvkereskedői forgalomban alig lehetne ezeket 100 aranyért megszerezni. Értesíti egyszersmind *Eszterházy*t, hogy a könyvek egy része már Bécsbe érkezett és az udvari ágens már ki is fizette azokat. Ugyanez évben egy másik alkalommal (január 27) a tanulmányaihoz szükséges könyvek beszerzéséről ír. Ezeknek nagy részét már megszerezte; árúk 238 frt, amit az ágens *Eszterházy* engedélyével kifizetett.

A *Madarassy* számára vásárolt könyvekről az első jegyzékünk 1775-ből származik. E jegyzékek a könyvek felsorolása mellett csak annyit árulnak el, hogy kifizetésüket *Pruszkay* bécsi ágens, *Eszterházy* megbízottja eszközölte. A későbbi könyvjegyzékek megemlítik azt is, hogy Bécsből tengelyen vagy vízi úton szállították a könyveket Pestre, a szerviták konventjéhez, ahonnan *Eszterházy* Egerbe fuvaroztatta őket a csillagvizsgáló egyéb műszaki felszerelésével együtt. 1777 április 5-től kezdve találkozunk e könyvjegyzékeken *Guiseppe Garampi* gróf bécsi nuncius, későbbi bíboros nevével, akinek *Eszterházy* könyvtárának megszerzésében oroszlánrésze volt.

Garampi már egyetemi tanulóéveiben került a római Collegium Germanico-Hungaricumban tartózkodó *Eszterházy*val ismeretségbe. Ez az ifjúkori ismeretség később a kulturális és egyházpolitikai téren vallott nézetek rokonsága révén barátsággá fejlődött, amelynek mind a két fél számos vonatkozásban hasznát látta. *Garampi*, akit az egyháztörténelem mint a febronianizmus és jozefinizmus egyik legkiválóbb ellenfelét és nagystílű pápai diplomatát ismer, tudományos téren is mint levéltári és könyvtári organizátor és gyűjtő nagy elismerésre tett szert. Első életrajzírója, *Girolamo Amati*, aki halála után a bíboros hatalmas könyvtárának katalógusát rendezte sajtó alá, épen a könyvtári gyűjtés terén

mutatkozó hatalmas szellemi tulajdonságokból kívánja elsősorban megrajzolni *Garampi* nagystílű alakját.¹ *Garampi* már kora ifjúságától kezdve gyűjtötte könyvtárát, amelynek anyaga halálakor 16.630 munkát foglalt magában. *Amati* úgy jellemzi *Garampi* gyűjtését, mint amelyben nem annyira a bibliofil szempontok, mint inkább a könyvek tartalmi jelentősége volt irányadó. Ez a szempont lett uralkodó az egi könyvtár anyagának összegyűjtésében is, valamint a szintén *Garampi* tanácsán induló *Batthyány* József gróf bíboros-hercegprímás, *Migazzi* gróf bécsi érsek és váci püspök könyvtárában, továbbá a *József* császár alatt átrendezett és kiegészített bécsi udvari könyvtárban is, ahol *II. József* és a könyvtár igazgatója, a magyar *Kollár* Ádám szintén *Garampi* tanácsával éltek. Ami *Garampinak* a csillagászathoz való viszonyát illeti, messze vezetne azoknak a hatásoknak kimutatása, amelyek őt a csillagászat pártfogójává tették. Konkrét adatot nyújt azonban erre vonatkozóan *Garampi* könyvtára. Ebben kimondottan a csillagászat 33 művel van képviselve, de a generális «*Mathematica*» címszóval jelzett, a csillagászat segédtudományait magában foglaló katalógusrész ennek a számnak több mint háromszorosát jelzi. *Garampi* csillagászati könyvtárának anyaga hű képet nyújt a nuncius intenciójáról a gyűjtés terén. A munkák javarésze alapvető általános érdekű. Ilyenek *Alferagan*, *Ptolemeus*, *Copernicus*, *Weidler*, *Bailly*, *Sajnovics*, *Bleau*, *Marinoni*, *Boskovich*, *Hell*, *Mayer*, *Leisganig*, *Vega* etc. alapvető munkái, továbbá a milánói és bécsi csillagászati évkönyvek és ezeken kívül nagyszámú geometriai, matematikai és fizikai mű.

Garampinak *Eszterházyval* folytatott levelezését, amelyben számos utalás van az egi könyvtár számára történő könyvek vásárlására, 1777 közepétől ismerjük. És épen a csillagászati könyvtár berendezésénél látjuk, hogy a két nagy kultúrférfitű levélváltásának kezdete egybeesik *Eszterházy* könyvtári kultúrprogrammja végrehajtásának idejével. Mert amint az egi csillagásztorony építkezése a befejezéshez közeledett és tökéletes műszerekkel lett ellátva, folyton emelkedett a csillagvizsgáló számára rendelt könyvek száma, úgy, hogy ezek már nem *Madarassy* tanulmányi céljaira, hanem a csillagászat terén számottevő helyet elfoglalni készülő egi obszervatórium tudományos felszerelésének tökéletesítésére szolgáltak. A csillagvizsgáló számára érkezett könyvek között természetesen számos matematikai és fizikai mű foglal helyet. Az említett 1775-iki kimutatás 27 művet sorol föl, mintegy 67 kötetben, amelyekért *Eszterházy* 238 forintot fizetett. E könyvek között találjuk azokat a munkákat, amelyekre *Madarassynak* elsősorban lehetett szüksége. Ilyenek *La Lande* háromkötetes asztronómiája, a párisi *Tables*

¹ Bibliothecae Josephi Garampii cardinalis catalogus. Tom. 1—2. Romae, 1796. c. mű bevezetése: De vita Josephi Garampii Cardinalis commentarius Hieronymi Amati Sabinianensis.

Astronomiques 1770. évi kötete, *Doppelmayer*: Atlas Coelestis-e (30 nagy csillagtérképet magába foglaló mű, amelynek több darabja a déli obszervatóriumban keretben ma is látható). *Hell* bécsi csillagászati évkönyve, *Scherffer* kitűnő matematikai munkái, *Marinoni*, *Makó*, *Bongainville*, *Caille*, *Boskovich* munkái, a párisi *Connaissance des Temps* kötetei és még számos sok mű. 1776-ból egy rendelkezésünkre álló kimutatás 16 művet sorol fel 28 kötettel, amelyekért 245.13 frtot fizettek. Ezekben szintén a kiválasztás terén megnyilvánult gondosság mutatkozik. A leíró csillagászaton kívül (*Dupain*, *La Lande*), a párisi, bécsi és berlini évkönyvek azután matematikai és geometriai (*Guyot*, *Scherffer* munkái) és a csillagászat segédtudományaiba vágó más munkákkal is találkozunk. A következő évről két rövid jegyzékünk van. Az első (április 3-ról keltezve) 10 művet foglal magába 15 kötetben, a második pedig 5 művet 6 kötetben, amelyekért *Eszterházy* 119.42 forintot fizetett ki. A jegyzékekben foglalt munkák méltán csatlakoznak az előbbi gyűjtések anyagához és az új obszervatórium könyvtárát *Schöner*, *Clavius*, *Dechales*, *Traber*, *Scheiner*, *Silberschlag*, *Bode*, *Fixmiller*, *Riccati* munkáival egészítette ki.

A készülő új obszervatórium technikai és tudományos fölszerelésével együtt haladt *Madarassy* Jánosnak, az új obszervatórium reménybeli vezetőjének a csillagászati ismeretekben való gyarapodása is. *Hell* *Eszterházy*hoz intézett leveleiben feljogosította a püspököt arra a reményre, hogy *Madarassy* a csillagászatnak rövidesen a hazai földön is szorgalmas művelője lesz. *Hell* mellett, hogy a püspöknek *Madarassy* előrehaladásáról mindig a legjobb információkat adta, gondoskodott arról is, hogy tanítványa munkássága napvilágot lásson és ezáltal is ösztönözze *Madarassy*t kitartó munkálkodásra. Erre a bécsi *Ephemerides Astronomicae*-ben közölt adatok és dolgozatok mutatnak. *Madarassy* neve először az 1776. évre kiadott évkönyvben fordul elő. Itt az évkönyv állandó rovatai után mellékletként a bécsi és esetleg más csillagvizsgálók működésének előző évi eredményei vannak föltüntetve. Az 1776. évi *Ephemeris*ben ama megfigyelések során, amelyeket a Jupiter holdjainak fogyatkozásáról folytattak (*Observationes eclipsium satellitum Jovis*) *Hell* *Madarassy*nak egy október 17-én végzett megfigyelésének eredményét közli. Az 1777. évre kiadott *Ephemeris* folytatólagosan közli Jupiter holdjainak belépéséről és kilépéséről (*emersio-immersio*) folytatott megfigyeléseket 1775 november 5-től 1776 július 5-ig, amelyek között *Madarassy*nak is számos megfigyelése szerepel. Ugyanebben a kötetben *Hell* az 1776 július 30-iki teljes holdfogyatkozásról közölt dolgozata után *Madarassy*nak megfigyeléseit közli ezzel a címmel: *Observatio eiusdem (totalis) eclipseos Lunae facta in observatorio Caesareo-Regio Viennensi ab adm. R. D. Madarassy futuro astronomo observatorii novi episcopalis urbis Agriensis in Ungaria, tubo 9 pedum dioptrico*. Különös jelentősége még e kötetnek *Hell* beszámolója 1776.

évi magyarországi útjáról, amelynek főcélja *Eszterháznak* meglátogatása, valamint az egri csillagvizsgáló épületének és berendezésének megtekintése volt. Tekintettel arra, hogy csupán ez az évkönyv nyújt e nevezetes útról és egri látogatásról részletes tudósítást, továbbá mivel *Madarassy* is része volt az ekkor végzett munkálatokban, röviden ismer-tetjük *Hell* közleményét is.¹

Hell bevezetőjében hódolatteljes szavakkal emlékezik meg *Eszterházy* püspökről, aki Egerben oly nagy fénnel, célszerűséggel és alapos építészeti elgondolással emelt hajlékot Uraniának, hogy ennek párját egész Európában (praeter speculam Cremifanensem?) nem találja. És ha arra a különös gondra tekint, amellyel ennek az új csillagvizsgálónak műszerei az ő kiválasztása nyomán az angliai *Maskelyne* felügyeletével készültek, azt állíthatja, hogy nincs Európában hasonlóan fölszerelt obszervatórium. Ennek a csillagvizsgálónak élére *Madarassy* János kerül, aki már harmadik éve tanul a bécsi császári csillagvizsgálóban és aki mintegy született hajlamainál és előrehaladásánál fogva arra a reményre jogosít, hogy a csillagászvilágban a jövőben nagy eredményeket fog majd fölmutatni. *Madarassy* társaságában *Eszterházy* meghívására, fölszerelve egy hordozható kalibrált kvadránssal és ingaórával, megállapította az egri csillagvizsgáló délkörének irányát és amennyire az időjárás megengedte, ennek a földrajzi szélességét is. Fölhasználva egyszersmind a kedvező alkalmat, sok magyarországi helynek földrajzi szélességét is meghatározta a kvadráns segítségével. A helyek földrajzi szélességének jegyzékét közli is, hogy kitűnjék, mily nagy hibákkal dolgozott *Müller*, Magyarország térképének megrajzolója és ezzel szemben mennyire hitelt érdemel *Mikovényi* munkája, akinek megállapításai alig mutatnak némi eltérést az övétől. Az első állomásuk Sárfőn volt május 11-én, amelyet útjuk további állomásai, Szered, Érsekújvár, Köbölkút, Pest, Gyöngyös és Eger követett, ahová május 17-én érkeztek meg. Hódolatteljes szavakkal emlékezik meg ezután *Hell* arról a jóságos, atyai fogadtatásról, amelyben a püspök őket részesítette. A következő napon a püspök társaságában az egyetem épületét és ebben főként az obszervatóriumot tekintették meg. Elismeréssel teli szavakkal emlékezik meg *Hell* az épület hatalmas arányairól és csodálatos célszerű berendezéséről. Ezen a napon megkezdték a meridánirány rögzítésére szolgáló vonal kitűzési munkálatait a csillagvizsgáló nyugati termében. 19-én *Hell* *Madarassy* társaságában megfigyeléseket is végzett; hozzájuk csatlakozott *Hell* régi tanulója, *Balajthy* Máté kanonok, kunszentmártoni plébános, aki több éven át az egri akadémián mint a matézis professzora is működött. Hozzájuk szegődött a püspöki akadémia akkori matézis professzora *Kotuts* Máté,

¹ Observationes astronomicae latitudinum geographicarum, sive elevationum poli, locorum quorundam Ungariae, factae 1776. a Maximiliano Hell, A. C. R.

valamint több matematikát tanuló egri növendékpap is. Maga *Eszterházy* is többször jelen volt a megfigyeléseknél. Azonban *Hell* munkáját a rossz időjárás gátolta, amiért egri tartózkodásának idejét kénytelen volt meghosszabbítani. Különösen részletesen emlékezik meg *Hell* azokról a megfigyelésekről, amelyek a földrajzi szélesség megállapítására vonatkoztak. Május 19-től június 2-ig folytatott megfigyeléseinek sorát közli tanulmányában, amelyeknek alapján Eger földrajzi szélessége: $47^{\circ} 53' 30''$. Megjegyzi azonban, hogy nagyobb műszerekkel pontosabb meghatározásokat is végezhetett volna. A földrajzi hossz-különbség megállapítását azonban nem tudták elvégezni. Mint megjegyzi azért, mert a Jupiter holdjai a bolygónak a Naphoz való közelsége miatt láthatatlanok voltak. Június 3-án indul útból vissza Bécs felé és útközben Jászapáti, Buda, Szabadbatthyán, Szentgrót, Eszterháza földrajzi szélességét állapította meg.¹

Az 1778. évi bécsi csillagászati évkönyv ismét több megfigyelést tartalmaz, amelyeket *Madarassy* Jupiter bolygóiról a négylábos Newton-rendszerű tubussal végzett március 8-tól 26-ig. Az 1779. évi Ephemeris folytatja *Madarassy* megfigyeléseinek közlését február 25-től április 17-ig. Az 1780. évi évkönyv *Madarassy* megfigyeléseit már Egerből közli ezzel a címmel: *Observationes astronomicae Aegriae in observatorio episcopali factae a Rmo. D. Madarassy observatorii directore et sociis anni 1778 & 1779*. Ezek a megfigyelések 1778 november 3-tól szintén a Jupiter holdjainak fogyatkozásaira vonatkoztak, amelyeket az egyik Dollond-rendszerű $3\frac{1}{2}$ lábás tubuson, továbbá a két Newton-rendszerű 4 és $4\frac{1}{2}$ lábás tubuson végeztek. Ezekben a munkálatokban *Madarassy*nak *Kotuts* professzoron kívül egy *Lietzner* nevű vármegyei földmérő is segítségére volt. A következő év Ephemerise folytatja ezeknek a megfigyeléseknek közlését. *Madarassy* és *Kotuts* neve mellett ezekben egy *Dubinszky* nevű egyházmegyei pappal találkozunk, aki mint *Madarassy* segítőtársa (socius) van megemlítve. Ugyanez az évkönyv *Madarassy*nak a földrajzi szélesség megállapítására vonatkozó megfigyeléseit is közli. Ezeknek alapján Eger földrajzi szélessége $47^{\circ} 53' 54.5''$. Az 1780. évi Ephemerisben a januártól októberig Egerben végzett meteorológiai megfigyelésekről is találunk kimutatást. E megfigyelések alapján *Hell* ugyanebben az évkönyvben összefoglaló közleményt ad ki az egri és budai obszervatóriumokban folytatott földrajzi hosszúsági és szélességi megfigyelések eredményeiről. Mindezekben az évkönyvekben a nagyszombati és budai csillagvizsgálók vezetőinek: *Taucher* Ferencnek és *Pasquich* Jánosnak megfigyeléseiről is több kimutatást

¹ Közleménye végén egy tabelláris kimutatást közöl, amelyben az érintett helyeken kívül az útjához közelfekvő nagyobb helyeknek (Sopron, Jászberény, Székesfehérvár) földrajzi szélességét is adja. Ezek az adatok a leiróból csillagászatívá fejlődő magyar geografia történetére értékes adalékot szolgáltatnak.

találunk. Míg azonban a budai csillagvizsgáló működése továbbra is szerepel a bécsi csillagászati évkönyvben, az 1781. évi évkönyvben már az egri megfigyelésekről nincs szó és ezentúl nem is kerülnek többé elő. *Madarassy* Jánosnak ugyanis 1781-ben már más munkaköre volt, anélkül hogy utódja lett volna.

A hetvenes évek végén a lyceum építkezése már annyira előrehaladt, hogy sor kerülhetett művészi, technikai és tudományos berendezésre is. A tudományos berendezés legjelentősebb kérdése a már fölszerelt csillagvizsgálón kívül a könyvtaré volt. Termei falmezőinek művészi kiképzése és monumentálisan tagolt polcos állványokkal való fölszerelése 1780-ban fejeződött be. Az a nagy program és szakértelemmel történt kiválasztás, amelyet *Eszterházy* a könyvtár anyagának összegyűjtésében magáévá tett, ma is példaképpül szolgálhat. Elsősorban a régi könyvtári anyagot kellett összegyűjteni és szakok szerint csoportosítani. Ezt a könyvtárt azok a kisebb gyűjtemények alkották, amelyeket *Eszterházy* az egyházmegye területéről Egerben foglalt egybe.¹ Ezt a munkát *Büky* József szakavatott könyvtárossal együtt a liceum tanárai végezték el, ők kaptak elsősorban felszólítást *Eszterházy*-tól arra is, hogy az összeírt jegyzékek alapján állítsák össze azoknak a könyveknek katalógusát, amelyekre az egyes tanulmányi ágaknak szükségük van. A nagy gonddal készült desiderata jegyzékét azután *Dobronyai* Miklós kanonok terjesztette a püspök elé. *Eszterházy* ezzel egyidejűen a budai egyetemi könyvtárt és az egyetemi tanárokat is felkérte, hogy az egyes tudományágak alapvető műveinek katalógusát készítsék el számára. A budai egyetem professzorainak a filozófiai és teológiai fakultás könyvanyagára vonatkozó hatalmas elaborátumát (amelyben a magyarországi és a hazai vonatkozású külföldi irodalom nagy gonddal összeállított jegyzékét is megtaláljuk), *Madarassy* János terjesztette a püspök elé, akit *Eszterházy* azzal is megbízott, hogy Bécsben kezdjen tárgyalásokat a kívánt könyvek megszerzésének módozatai tárgyában. *Madarassy* 1781 június 13-án Egerben terjeszti elő beszámolóját megtett útjáról. Eszerint Bécsben a liceum igazgatója és két tanára által küldött jegyzéket több tudós-nak mutatta be, akik kifejtették előtte véleményüket, miképpen lehetne ezen könyveket a legalkalmasabb módon megszerezni. *Madarassy* elsősorban *Garampi* nunciussal, továbbá *P. Gazzaniga* és *P. Bertieri* dogmatika-professzorokkal, azután *P. Stöger*rel, az egyháztörténet tanárával, *Scherffer*rel, a felső matematika tanárával tárgyalt, akiknek véleményét ezekben foglalja össze: 1. A könyvtár számára szükséges könyveket lehetően ne a könyvkereskedők útján szerezzék meg, hanem inkább várják meg a magánkönyvtárak eladásán és könyvaukciókon

¹ Varjú Elemér: Adatok az egri érsekmegyei könyvtár ismertetéséhez. Magyar Könyvszemle 1902. 27—49 l.

kínálkozó alkalmakat. A könyvkereskedelem útján ugyanis a keresett művek négy-öttszörösen többre kerülnének, mint amennyiért azokat árveréseken vagy másként eladó könyvtárakból meg lehet szerezni. Különösen vonatkozik ez a nagyértékű munkákra, amelyeknél kevesebb az igénylők száma. 2. Hogy pedig a professzorok ne nélkülözzék a könyveket, adja ki *Eszterházy* az intézkedést, hogy jelöljék meg a műveket, amelyekre sürgősen szükségük van. Ha számuk nem túl nagy, azok könyvkereskedők útján is megszerezhetők. Ügyelni kell azonban arra, hogy első kézből és a kiadás helyéről kapják meg a műveket. Ami az olasz- és franciaországi könyveket illeti, P. *Gazzaniga* készségesen ajánlja fel segítségét. Ha *Eszterházy* a könyvkereskedőkkel levelezni óhajt, majd ajánl számára velencei és párisi könyvkereskedőket, akik a többiekénél olcsóbban tudják a kért könyveket szállítani. 3. A teológiai és történelmi csoportba tartozó könyveket *Garampi* vállalta magára. A nuncius biztosítja *Eszterházyt*, hogy ő a legjobb auktorokat és ezeknek legjobb kiadásait nemcsak a bécsi licitációk nyújtotta alkalmakkor, hanem egész Hollandia, Német- és Franciaország területéről megszerzi. Hozzáteszi még, hogy *Eszterházy*nak nem kell félnie attól, hogy ő magának tartja meg a jó könyveket, mert neki e tárgykörből mintegy húszezer kötetnyi teljes anyaga van. 4. Ami a filozófiát és az összes profán tárgyakat illeti, azt tanácsolja a nuncius, hogy *Eszterházy* Bécsben egy megbízható és szorgalmas embert nevezzen meg, akit megbízna azzal, hogy figyeljen a licitációkra és alkalomadtán ezekbe a körökbe tartozó könyveket szerezzze meg. Nagyon örülne, ha ezt az embert vele egyértelműen állapítaná meg. Tekintettel arra, hogy *Eszterházy* eddigi megbízottja, egy *Verebélyi* nevű egyházi férfiú a közelmúltban elhunyt, ajánlja erre a tisztre *Jaszvics* Bernát volt jezsuita világi papot, aki Bécsben előkelő családból született, nagy összeköttetései vannak és mindig hű, szorgalmas embernek ismerte. 5. Kéri a nuncius, hogy mind a meglévő könyvekről, mind pedig a megszerzendőkről neki is és a többi megbízottaknak is betűrendes jegyzéket adjanak. 6. P. *Gazzaniga* a saját könyvtárából is ajánl megvételre könyveket. 7. P. *Bertieri* szükségeseznek minősít olyan könyveket is, amelyeket az egriek nem vettek föl. 8. Jelenti végre, hogy a budai egyetem professzorai mind a filozófiai, mind a teológiai fakultáson igen pontos katalógust készítettek. A filozófiai könyvek katalógusát már el is küldték és *Szabó* teológiai igazgató megígérte, hogy a teológiai művek szillabusának elküldéséről rövidesen gondoskodik.

Ezeket a tárgyalásokat hamarosan hatalmas könyvszállítmányok követték. *Garampinak* *Eszterházyval* és *Büky* József könyvtárossal folytatott levelezése az ehhez mellékelte részben most is meglévő számlák nagy tömege, végre pedig maga a hatalmas arányokban kiépülő könyvtár anyaga mutatják, hogy *Eszterházy* végre is hajtotta tervét.

Míg a különböző szakokba tartozó tudományos művek a hatalmas barokmodorú tölgyfapolcokkal és a trienti zsinatot ábrázoló freskóval ékített könyvtárteremben nyertek elhelyezést,¹ addig a csillagászat körébe tartozó munkák elhelyezése külön történt. A csillagvizsgáló könyvtára ugyanis a megfigyelőterem alatt levő csillagász lakószobájában került elhelyezésre és a könyveknek *Madarassy* 1780-ban hatalmas könyvszekrényt is csináltatott. Ez a könyvszekrény barok-stílusban, commode-szerű, közepétől kétfelé nyíló, tölgyfából készült gördülő-redőnyös 9.20 m hosszú hatalmas alkotmány, amely rongált állapotban bár, de most is ott van a csillagvizsgáló keleti termének jobboldali fala mellett.

Ügylátszik a 80-as években a csillagvizsgálónak ügye teljesen háttérbe szorult. *Eszterházy* sok másirányú elfoglaltsága és talán a hiábavalónak bizonyuló kezdet után ebben az időben nem foglalkozott a csillagvizsgáló ügyével. A 90-es években azonban mintha megváltoznék a helyzet. 1794-ben a csillagvizsgáló gondnoka *Jenes* József matematikai professzor lett, aki ebben és a következő évben ugyancsak Bécsben tartózkodott, mint elődjei, *Balaíthy* és *Madarassy*, hogy a bécsi obszervatóriumban szakismeretekre tegyen szert. E két évből három *Eszterházy*hoz intézett levelét ismerjük. Az október 2-i levélből kitűnik, hogy a csillagvizsgálónak már az 1787. évtől a bécsi csillagászati évkönyvek sincsenek birtokában. A hiányzó évfolyamok megvételére kér engedélyt püspökétől és jelzi egyszersmind *Triesnecker*, az 1793-ban elhunyt *Hell* utóda, a következő évfolyamok elküldéséről is gondoskodni fog. Október 13-án kelt levelében, amelyben egy Fahrenheit-rendszerű termométer és könyvek vásárlásáról számol be, kérdi egyszersmind, hogy a hónap vége előtt visszatérhet-e, mert a rossz időjárás Bécsben nem kedvez a megfigyelésekre. Ügylátszik a rajongó *Hell*² halála után nem volt senki Bécsben, aki *Jenest* a kitartásra ösztönözte volna. Nem csodáljuk, hogy *Hell* halála az egri obszervatórium sikeres működésébe vetett hitet *Eszterházy*ban is teljesen megingatta. A következő év júniusában *Jenes* ismét Bécsből ír, még pedig csillagászati könyvek vásárlásáról. Noha erre nem kapott megbízást, mégis megtette ezt abból a pénzből, amely a domonkosoknál ellátására volt szánva. A domonkosok beleegyeztek, hogy az ellátására szánt 150 forint helyett ugyanannyi miseintenciót vállaljon. *Jenes* ezekről a könyvekről jegyzéket is készített, amelynek könyvanyaga ismét tekintélyes gyarapodást jelent az immár működésében szünetelő csillagvizsgáló számára. Ezek között vannak *Bode*, *Sejour*, *Carelli*, *Euler*, *Amman*, *De la Hire*, *Veidler*, *Bayer*, *La Caille*, *Vega*, *Pasquich*, *Bürja*, *Maskelyne*, *Marinoni* munkái és ezeken kívül több már meglevő műnek újabb kiadása. *Jenes*

¹ V. ö. Szmrecsányi Miklós : Eger és környéke. Bp. 1925. 20. l.

² V. ö. Pinzger Ferenc : *Hell* Miksa emlékezete 1—2. k. Bp. 1920—1927.

működésének egyéb nyoma nincs. Utána *Skopetz* József fizikatanár viseli a «curator speculae» címet, aki 1798-ban a csillagvizsgáló könyvtáráról is megemlékezik jelentésében. Ismét a bécsi *Ephemerides astronomicae* hiányainak a kiegészítésére tesz javaslatot és egyzersmind néhány matematikai hiányos munka kiegészítését kéri. Ezek a hiányok az 1797 októberében készült inventárium alapján lettek megállapítva. Ez a leltár a csillagvizsgáló könyvtárában 75 munkát sorol föl, mintegy 350 kötetben. 1799-ben *Dutkay* Ignác a csillagvizsgáló egész fölszereléséről készít leltárt és ebben a könyvtári anyagot változatlanul találjuk.

1799-ben elhunyt *Eszterházy* és utána az interregnum hosszú ideje nem lehetett alkalmas a hanyatló intézmény romlásának megállítására. Az 1802 novemberében készült inventárium ismét csak a régi állapotokat mutatja és a könyvtár állományában hiába keressük az újabb évkönyveket is. 1804 novemberében foglalta el *Eszterházy* örökét, mint első egi érsek *Fuchs* Ferenc, akiben megvolt a jóakarát, hogy a pusztuló egi csillagászatot új életre keltse, de az egyházmegye zilált viszonyai és 1807-ben bekövetkezett halála miatt szándékát nem hajthatta végre. *Fuchs* érseksége alatt *Durtsák* János látta el a csillagvizsgáló kurátori tisztét, anélkül, hogy ebben az állásában érseke végleg megerősítette volna. *Fuchs* komoly tárgyalásokba bocsájtkozott *Pasquich*-csal, a budai egyetemi csillagvizsgáló második asztronómusával és javaslatokat kért tőle mind a csillagász személyének kijelölése, mind pedig a műszerek kiegészítése tárgyában. *Pasquich* az érsek többszöri sürgetésének engedve, 1805 júniusában megtekintette az egi obszervatóriumot és tapasztalatairól június 24-én számolt be. A csillagvizsgáló könyvtárára vonatkozóan azt mondja, hogy bár sok kitűnő művet számlál, de nagy hiányok is mutatkoznak benne. Saját elhatározására írt a pesti könyvkereskedőnek (Kilián?), hogy állítsa össze az érsek számára *Zach*, *Bode* és *Schubert* csillagászati munkáinak jegyzékét, beleértve az állócsillagok katalógusairól és a csillagtérképekről szóló munkákat is. 1806 május 7-én *Baloghy* József segédkönyvtáros is ajánlja az érseknek, hogy *Pasquich* ajánlata alapján rendeljék meg *Zach* «Monatliche Correspondenz» c. sorozatos kiadványának 1798 óta hiányzó köteteit. Míg az egi csillagvizsgáló vezetőjének személye körül *Fuchs* és *Pasquich* között a tárgyalások folytak, *Fuchs* hirtelen elhunyt.

Utóda *Fischer* István báró lett, akinek érseksége alatt ismét komoly kísérlet történt a csillagvizsgáló ügyének rendezésére. *Fischer* 1809 szeptemberében *Tittel* Pál matematika professzort nevezte ki csillagásszá és formális szerződést kötött vele, amelyben *Tittel* kötelezte magát arra is, hogy utódot nevel. *Tittel*, aki már előbb is folytatott Bécsben tanulmányokat, az érsek ajánló levelével Bécsbe megy *Triesnecker*hez és *Burghoz*, hogy a csillagászat terén alapos kiképzést nyerjen.

Tittel, aki a könyvek nagy barátja volt és maga is nagyszerű matematikai és csillagászati könyvtárt gyűjtött össze, még kinevezése előtt több könyv megszerzésére kérte az érseket. Eme jórészt matematikai könyveket azonban az érsek nem engedélyezte, azzal a megokolással, hogy az idők nem alkalmasak költséges munkák rendelésére. Kevéssel ezután Pestről *Kilián* György *Zach* említett periodikus munkája négy évfolyamának megszerzéséről ír és kérdi, folytathatja-e a szállítást? Valószínű, hogy az akkori zilált viszonyok miatt *Fischer* nem gondolhatott újabb szerzeményekre. *Tittel* 1810 szeptemberétől állandóan informálja bécsi körülményeiről érsekét, de milyen más a levelek tartalma és tónusa a *Madarassy* által Eszterházyhoz írt levelezéshez képest! Szeptember 19-én kelt levelében ismét *Zach* folyóiratának megszerzését kéri, amelyet Pesten átutazva, *Kilián* ajánlott föl neki. További levelei is tele vannak csillagászati és matematikai munkák rendelésére vonatkozó kérelmekkel. Október 12-én arról ír, hogy noha nagy nyomorúságban van, *Schultz* ágensnek 250 forintot fizetett könyvekért, amelynek megtérítését kéri. A csillagászati könyvekre vonatkozóan megemlíti, hogy noha az egri obszervatórium könyvtára sok munkát rejt magában, ezek a munkák jórészt elavultak. A bécsi könyvkereskedő a könyvek árát előre nem tudja pontosan megmondani, mert ez függ a pénz kurzusától. Hangoztatja, hogy őt munkálkodásában csak az érsek és az egyházmegye érdeke vezérli, ígéretet tesz egyszersmind, hogy az év végén befejezi bécsi tanulmányait. Az érsek október 22-iki válaszában költekezése miatt szemrehányással illeti *Tittel*t, de megígéri, hogy a *Schulz* ágensnek kifizetett számlát megtéríti neki. Ügylátszik azonban hiába volt *Fischer* dorgatóriuma. Már október 28-ról keltezett levelében újra kiadásairól számol be, amelyeknek nagy részét matematikai és asztronómiai művek alkotják. Szükségesnek minősítette *La Grange*, *Laplace*, *La Lande* munkáinak új, bővített kiadását, továbbá *Langsdorf*, *Karsten*, *Kestner*, *Klügel*, *Euler*, *Gauss* és *Pasquich* munkáit; jelzi továbbá, hogy a csillagászati évkönyvek sorozatának kiegészítésére is szükség lesz. Nagy rajongással ír egyszersmind *Burg* professzorról, akinek előrehaladásában nagyon sokat köszönhet. *Fischer* november 9-iki válasza már sokkal enyhébben ítéli meg *Tittel* költekezését. Azt írja, hogy nem akarja tőle megvonni a szükséges eszközöket tanulmányai folytatására, azoknak a könyveknek megvásárlását, amelyek az egri könyvtárban nincsenek meg, egyelőre elvben engedélyezi, azonban végleg majd csak a könyvek árainak megjelölése után fog határozni. *Tittel* október 30-án azzal küldi érsekéhez a kívánt könyvek jegyzékét, hogy e műveket ma már egy asztronómus sem nélkülözheti. Az árak szerinte nagyon jutányosak, mert a normális könyvkereskedői forgalomban jóval meghaladják a *Schamburg* bécsi könyvkereskedő által jelzett árakat. E könyvek megvétele, amelyeknek számlája 208 forintot tett ki, nem nyert *Fischer*

által teljes egészben jóváhagyást, amennyiben az érsek arra való hivatkozással, hogy 100 forint (Conventions-Münze) árfolyama az állandó növekedés folytán most már 1130 bankó forintra emelkedett: csak 500 papírforintot engedélyez könyvbeszerzésre.

Fischer bárónak *Tittel*hez való viszonya abból az elhatározásból fakadt, hogy az egri obszervatórium számára végre ismét egy alapos képzettségű csillagász kerüljön. A következő években *Fischer* további nagy áldozatokat hozott azáltal, hogy engedélyezte *Tittel* német-, francia- és angolországi tanulmányútjait, ahol alkalma volt kora legnevesebb csillagászaival (*Gauss*, *Zach*, *Herschel*) megismerkedni és a gyakorlati asztronómia terén alapos ismeretekre szert tenni. *Tittel* azáltal is iparkodott a beléhelyezett remény jogosságáról érsekét meggyőzni, hogy 1815-től a berlini hírlapokban, a tübingeni «Zeitschrift für Astronomie»-ben és *Schumacher* altonai «Astronomische Nachrichten»-jében megfigyeléseiről tanulmányokat közölt, 1816-ban Göttingenben nagyobb munkát adott ki az egyházi kalendáriumok készítéséről és kéziratban egyéb asztronómiai és matematikai munkái is voltak. De Egerbe való visszatérése után az obszervatórium elavult fölszerelése, valamint személyes sérelmei miatt nem nyilott alkalma működésre az egyházmegyei directoriumokban közölt naptári munkálatain kívül. Jellemző a siralmas helyzetre *Tittel*nek 1821 júniusában érsekéhez írt levele, amelyben panaszkodik, hogy a directoriumban rengeteg sajtóhibával jelentek meg csillagászati jelentései. *Tittel* kéri, hogy ezek a jövőben a directorium elején jelenjenek meg. Kéri továbbá, hogy gondoskodjanak a jelek közlésére szolgáló betűtípusokról, amelyeknek hiánya munkáját gátolja. Az érsek *Durtsák*ot utasítja is új típusok beszerzésére, de ezek *Tittel* helyzetén nem sokat segítettek. Ezért, amikor 1822-ben *Fischer* meghalt, *Tittel* a *Pasquich* nyugalombavonulása után megüresedett budai egyetemi csillagvizsgáló igazgatói állomására nyújtotta be a folyamodványát. Kinevezése 1824 szeptemberében meg is történt és míg *Tittel* előtt a *Pasquich* által teljesen modernizált gellérthegy csillagvizsgálónál új működési tér nyilott, addig az egri obszervatórium ismét elárvult.

Tittel idejéből vannak adataink az asztronómiának Egerben való tanításáról is. Még *Eszterházy* gondoskodott arról, hogy a tanulóifjúság köréből alkalmas egyének már jó előre megfelelő képzésben részesüljenek. Így *Madarassy* 1775-ben Bécsből megemlékezik egy *Andrássy* József nevű ifjúról, akit beiratott az egyetemre az elemi matézis és a filozófia tanítására. Ugyancsak *Madarassy* útján hallunk egy *Palatinus* Jakab Bécsben tanuló medikusról, *De Haen* professzor tanítványáról, akinek ellátásáról és tanításáról *Eszterházy* gondoskodott. 1799-ben *Madarassy* *Eszterházy*hoz egy *Kováts* Flórián nevű egyházi férfiúról ír, akinek tanítását a püspök kívánságára magára

vállalja. A későbbi időkben találkozunk a szolgálai teendők elvégzésére kiszemelt egyénekkel is. Így 1804-ben *Durtsák* szolgát (famulus) kér az obszervatóriumhoz és e tisztségre *Mihályi* Ignác filozófiai kari hallgatót ajánlja. A következő évben a káptalan hasonlóan *Mihályi* Ignácot ajánlja az érseknek, 100 forint évi fizetéssel. Az asztronómiának tanítására vonatkozóan megemlítjük, hogy erre a hazai tanulmányi rendben intézkedés nem történt. Az első és második «Ratio educationis» (1777, 1806) ugyanis, amely a hazai oktatásügy minden ágára részletes utasításokat foglalt magában, az asztronómia tanításáról nem intézkedett; megelégedett csupán a budai egyetemi csillagvizsgáló munkakörének és működésének elősegítésére szolgáló természetrajzi, fizikai és mechanikai intézetek felszerelésének meghatározásával. Az egyetemen azonban már a Jézus-társaság feloszlatása után életbeléptetett tanulmányi rendben (1775) rendszeresítették a csillagászat tanítását, az egyetemnek Budára való költözése után pedig az asztronómia mint rendkívüli tárgy szerepelt. A tanszék teendőit a csillagvizsgáló igazgatója látta el. Ami a csillagászatnak Egerben való tanítását illeti, erre csak *Tittel* idejében került a sor. 1819 novemberében ugyanis az érsek egy levelét olvassuk a liceum igazgatójához, amelyben azzal a megokolással, hogy az uralkodó a bécsi csillagvizsgálóban elrendelte a csillagászat tanítását, ő is előírja, hogy a liceum órarendjébe illesszék bele a csillagászat tanítását. A liceum igazgatója, *Durtsák* János, *Tittel*-lel folytatott tárgyalások eredményeképpen közli az érsekkel, hogy a kedd és csütörtöki napokat jelölte meg az asztronómia tanulására. Megjegyzi azonban, hogy a hallgatókat erre kényszeríteni nem lehet, mert az órarendben ez a tárgy nem szerepel. Néhány nappal később *Tittel* panasszal fordul az érsekhez, hogy *Durtsák* akadékoskodik az órarend összeállításánál és a *Tittel* által meghirdetett kollegiumokat oly időre teszi, amikor azokat a diákok nem hallgathatják. Arról, hogy kik voltak *Tittel* hallgatói, sajnos, közelebbi adatunk nincs.

Tittel, bár 1824-ben megszakadt az egi obszervatóriummal való viszonya, úgylátszik nem feledkezett meg arról a helyről, ahol az asztronómia iránti lelkesedését ifjú korában magába szívta. 1831-ben történt hirtelen halála alkalmával úgy rendelkezett, hogy könyvtárának tekintélyes része (87 mű, 142 kötetben) az egi obszervatórium birtokába kerüljön. A könyvek átvétele Egerben 1840-ben történt. E művek között, amelyek az egi obszervatórium könyvtárát számos modern munkával egészítették ki, találjuk *Gauss*, *Zach*, *Delambre*, *Piazzi*, *Bode*, *Cassini*, *Euler*, *Bügge*, *Scherffer* és *Pasquich* munkáit is. Itt említjük meg, hogy a bécsi csillagászati évkönyv hiányzó köteteit 1828-ban ismét kiegészítették és ettől fogva 1840-ig az egi obszervatórium az évkönyveknek a budai helytartótanács útján rendszeresen birtokába jutott.

Fischer István báró működése, ha a csillagvizsgáló megújítására

irányuló kísérlete nem is járt sikerrel, a könyvtár fejlődése terén értékes nyomot hagyott maga után. Az *Eszterházy* halálát követő hosszú székiüresedés után ugyanis a könyvtárban szintén hanyatlás állott be. *Fischer* a bajokon úgy akart segíteni, hogy a könyvtárt egyházmegyeinek nyilvánította és elrendelte, hogy a jövőben az elhúnyt káptalani tagok könyvei a könyvtárra szálljanak. Ugyancsak ekkor nagy hasznára vált a könyvtárnak *Szepessy* Ignác báró kanokoknak a könyvtár igazgatójává történt kinevezése. *Szepessy* nagy energiával fogott a könyvtár rendezéséhez, pontos katalógusokat készített, gondoskodott a megrongált könyvek kijavításáról és új könyvek rendeléséről is. *Szepessy* e működése a könyvtár egész állagára kiterjedt és a szakkatalógusok elkészítésénél a csillagászati könyvek pontos feldolgozása is megtörtént.

Fischernek 1822-ben megürült érseki széke csak 1827-ben került betöltésre *Pyrker* László velencei patriarka személyével. *Pyrker* elődjei nyomdokán szintén hozzáfogott a csillagvizsgáló megújításához. Azonban a káptalan állásfoglalására hamarosan át kellett látnia, hogy az obszervatórium műszerei már annyira elavultak és maga a torony is alkalmatlanná vált az új műszerek befogadására, hogy az egri csillagászatot csak új építkezéssel és teljesen új műszeranyag beszerzésével lehetne segíteni. Az obszervatóriumot ettől kezdve senki sem zavarta meg tétlenségében. A könyvtár azonban tovább gyarapodott *Fischer* és *Pyrker* érsekek halála után, valamint a kanonoki hagyatékokból hatalmas könyvanyag került birtokába. A szabadságharc ideje alatt a csillagvizsgáló nem játszott semmi szerepet. Mivel Eger nem lett hadszíntér, a torony elkerülte azt a sorsot, amely a gellérthegyi csillagvizsgálót érte. Ezt ugyanis Buda ostrománál erősen megrongálták és teljesen kirabolták.¹ *Pyrker* után *Lonovics* József hazafias magatartása miatt el sem foglalhatta székét; az utána 1851-ben kinevezett *Bartakovics* Béla 1851-ben helyet adott a csillagvizsgálóban a budai obszervatórium hontalanná vált utolsó csillagászának *Albert* Ferencnek, aki gyermekkorát Egerben töltötte és atyai jóakarója, *Tittel* által lett csillagásszá. Ő volt az egri obszervatórium utolsó őre és egyszersmind a könyvtárosi tisztelet is ellátta. *Albert* 1856-ban megkísérelte ugyan, hogy az egri obszervatóriumot új életre keltse, de *Bartakovics* éles judiciummal rendelkezett annak megítélésére, hogy az obszervatóriumot nem támaszthatja fel a rendelkezésére álló eszközökkel. De *Albert*, noha komolyabb megfigyeléseket a műszerek tökéletlensége folytán nem végezhetett, a csillagászati irodalomnak továbbra is szorgalmas művelője maradt. Az 1851. évi július 28-án történt napfogyatkozásról, a Naprendszeréről, valamint

¹ Bevilacqua Borsody Béla: Adalékok a gellérthegyi csillagásztorony történetéhez. Stella. IV. évf. 1. sz.

számos fővárosi és vidéki kalendáriumokba írt népszerű csillagászati munkáival továbbra is hasznosítani tudta csillagászati ismereteit. 1868-ban az ő kezdeményezésére hívta meg *Bartakovics* érsek a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlését Egerbe. A vándorgyűlés egyik kiadványának munkálataiban (a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók egri nagygyűlésének tört. vázlata) *Albert* mesterének, *Tittel* Pálnak életrajzát írta meg, a másik munkában pedig (Heves és Külső-Szolnok törv. egyesített vármegyék leírása) összefoglalta Heves vármegye térképezésének, valamint Eger sarkmagassága meghatározásának történetét.

Bartakovics utódainak *Samassa* Józsefnek (1873—1912) és a mostani egri érseknek, *Szmrecsányi* Lajosnak, a csillagvizsgáló sorsában csak az lehetett a feladata, hogy az elmúlt kor emlékeit konzerválja, az elporladástól és a végső romlástól megóvja. E feladatokat híven teljesítették is, amit *Samassa* Józsefnek 1875. és *Szmrecsányi* Lajosnak 1926—28. évi nagy áldozatokkal végrehajtott restaurációja igazol.

A könyvtár történetének fontosabb adatairól szólva, felemlítjük az 1861. évet, amikor a részben még fennálló egyházmegye könyvtárának bekebelezése által a könyvtárban levő munkák száma majdnem 30.000-re emelkedett, közel 44.000 kötettel. Ez a szám 1890. év végén majdnem 41.000 munkára és több, mint 48.000 kötetre emelkedett és azóta állandó emelkedésben van. 1893-ban a könyvtár nagyszorgalmú öre *Michalek* Manó vállalkozott a nagy munkára, hogy a könyvtár szakok szerint föltüntetett katalógusát sajtó alá rendezze.¹ Ez a hatalmas mű lehetővé teszi számunkra, hogy a könyvtár anyagáról teljes áttekintést nyerjünk. E katalógusnak az asztronómiai könyvanyagot föltüntető része (együtt a fizikával, kémiával, misztériumokkal és mágiával) mintegy 800 művet tüntet föl, több mint 1200 kötetben. Az 1891—1893. évi, továbbá az 1894—1899. évi gyarapodásról készült két pótfüzet a könyvtár anyagának újabb nagy emelkedéséről tesz tanúságot. A csillagászati és vele együtt föltüntetett anyag az első pótfüzetben 39 művet tüntet föl 42 kötetben, a második pótfüzetben pedig 24 művet 31 kötetben. Az újabb gyarapodás anyagában a csillagászati művek inkább általános érdekű vagy történelmi szempontból említhetők. Ilyenek *E. Hoffmann*nak és *Adolf Müller*nek Kopernikusról írt munkái, *Camille Flammarion* népszerű asztronómiai munkái, de megtaláljuk közöttük *Konkoly* Miklósnak, az ógyallai csillagvizsgáló alapítójának munkáit is, amelyek hosszú ideig egyedül képviselték hazai földön a gyakorlati asztronómia irodalmát. A könyvtár 1900-tól történő gyarapodásában bizonyára gyarapodott az asztronómia irodalma is. Ennek

¹ Az egri érsekmegeyi könyvtár szakszerű címjegyzéke. Eger, 1893. I. Pótlék-füzet Eger, 1894; II. Pótlék-füzet, Eger, 1900.

az anyagnak a kiadása nagy szolgálatokat tenne a hazai könyvtárakban levő irodalom megismeréséhez és kiegészítené Michaleknak pontos katalógusát.

A könyvtár legértékesebb tárgyai (régí kodexek, incunabulumok) tárlókban vannak kiállítva. Az egyikben John of *Holywood* (Johanes de Sacro Bosco) a Sorbonne híres csillagász tanárának (meghalt 1255 körül) egy XV. század végéről származó illusztrált codexe látható, melyet irodalmunkban Toldy Ferenc említett először.¹ Ez a mű az egész Európában nagyon elterjedt: De Sphaera Mundi c. műnek egyik példánya.

Kelényi B. Ottó.

* * *

E helyütt is hálás köszönetünket tolmácsoljuk dr. *Szmrecsányi Lajos* b. t. t., egri érsek úr Ónagyméltóságának, hogy az egri csillagvizsgáló történetére vonatkozó könyvtári és levéltári anyagot rendelkezésünkre bocsátani méltóztatott; dr. *Szmrecsányi Miklós* nyug. miniszteri tanácsos úrnak, az érseki főegyházmegyei hivatalnak s végül *Leskó József* liceumi könyvtáros úrnak, hogy a kutató munkát elősegíteni kegyesek voltak.

A Stella szerkesztői.